

Проф. др Бранислав КОВАЧЕВИЋ*

О УТИЦАЈУ БРИТАНСКЕ ПОЛИТИКЕ НА ЦРНУ
ГОРУ У XIX И ПОЧЕТКОМ XX ВИЈЕКА
- НОВИ ПОГЛЕДИ

(Поводом књиге мр Саше Кнежевића, *Црна Гора и Велика Британија, Одабрани радови*, Историјски институт Црне Горе, Подгорица 2001)

Чини ми задовољство што сам у прилици да представим једно јединствено дјело у црногорској историографији и његовог аутора. Ријеч је о књизи магистра Саше Кнежевића "Црна Гора и Велика Британија". Иако је ријеч о научном првијенцу младог колеге, асистента на Филозофском факултету у Никшићу, ускоро доктора историјских наука, на почетку истичем да се ради о зрелом и на високом научном и методолошком нивоу историографском шттиву, и сасвим формираном историчару, озбиљном истраживачу и суптилном педагогу, актуелном предсједнику Друштва историчара Црне Горе.

Сам наслов књиге коју представљамо сугерише да се ради о тексту који је по много чему освјежио црногорску историографију, а посебно што предмет његовог истраживачког рада јесте велики изазов, поготово зато што историја односа између Црне Горе и Велике Британије, и поред значајних мањих радова или у оквиру ширих прегледа црногорске политичке, дипломатске, привредне и културне историје у доба постојања црногорске независне државе XIX и почетка XX вијека, није ни довољно ни цјеловито истражена ни обрађена. Књига Саше Кнежевића зато представља прво прегнуће једног црногорског историчара да се позабави свеколиком сложености и проблематиком односа између Велике Британије и Црне Горе и, нарочито, утицајем британске политике на судбину Црне Горе и Црногораца, у оквиру Источног питања, у више развојних фаза, поводом великих историјских догађаја у којима су улога и утицај британске политике имали далекосежан значај за опстанак и будућност Црне Горе и црногорског народа.

---

* Аутор је редовни професор на Филозофском факултету у Никшићу, Подгорица.

Иако књига Саше Кнежевића "Црна Гора и Велика Британија" садржи одабране текстове из области црногорско-британских веза и односа, сложена је у чврсту, хомогену структуру, методолошки и хронолошки зналачки распоређених и повезаних радова, тако да је постигнута кохерентна цјелина, која свакоме тексту-прилогу даје додатну вриједност и смисао, у којој су појединачни текстови тако саображени да граде чврсто композиционо сздање.

У кратком и згуснутом предговору аутор је дао не само суштину црногорско-британских односа него је, ненаметљиво, истако своју непристрасну позицију објективног истраживача, који афирмише критичност и непоткупљивост историјске истине, без комплекса и предрасуда.

Почетак црногорско-британских односа може се датирати у доба Петра I Петровића Његоша у вријеме заједничког ратовања против Наполеонове војске у Боки Которској (1813), али све до битке на Граховцу, иако су Црну Гору походиле поједине значајне британске личности, нарочито у Његошево вријеме, не може се говорити о неком дјелотворнијем утицају британске званичне политике на међународни положај Црне Горе. Тек од тада утицај британског фактора на Црну Гору и Црногорце постаје важан и све више судбоносан у спрези са другим европским силама.

У то вријеме Велика Британија је била водећа свјетска индустријска, трговачка, поморска и колонијална сила, док се Црна Гора борила у непрекидном четиристогодишњем рату за голи опстанак, територијално проширење и међународно признање своје фактичке независности. Та "мрља на карти", како је назва један Енглец, све више је бивала предмет европске јавности, па и британског јавног мњења. Међутим, водећи глобалну политику и штитећи своје интересе широм свијета, Велика Британија је, све до Гледстона, у Европи, а посебно у оквиру Источног питања, у коме се рјешавала судбина европске Турске и у њој вјековима поробљених земаља и народа, стално држала страну Отоманског царства и водила протурску политику која је дјеловала не само обесхрабрујуће него и поразно и убиствено на национални опстанак и развој покорених балканских народа, а нарочито Црне Горе која се тако дуго отимала из загрљаја отоманске империјалне хоботнице.

Управо времена балканских криза изазивала су интересовање британске дипломатије за Црну Гору. Дипломатски односи између британског колоса и мале Црне Горе успостављени су након међународног признања Црне Горе 1879.

Књига Саше Кнежевића промишљено а непретенциозно даје континуитет и смисао британске политике према Црној Гори, њену цјеловитост, изузев анексионе кризе и однос Велике Британије према црногорском питању у току и послије Првог свјетског рата, што је аутор оставио да посебно обради у оквиру своје докторске дисертације.

Петнаест згуснутих радова, чињенички утемељених, а истраживачки промишљених, третира британско-црногорске односе са три аспекта и на три научне равни: једни су посвећени непосредним политичко-дипломатским и привредним односима између ове двије земље, а

настали су углавном на основу архивске грађе, док други дају слику и виђење историје Црне Горе, њеног друштва, живота и обичаја Црногораца, њиховог карактера, културе, који су дати у британској штампи и књигама путописног, етнографског и историографског карактера које је Кнежевић, као добар зналац енглеског језика, могао да користи за ту групу својих радова. Трећи аспект представља текст опширног документа који аутентично свједочи о томе како су Енглези видјели историју Црне Горе, у ствари британски званични поглед на Црну Гору, али и став политике те велике силе према унутрашњем устројству Црне Горе, њеном међународном положају, као и њеним перспективама за даљи развој.

Иако књига експлиците није синтеза о предмету којим се бави, она у својој првини и новини, свјежини информација и сазнања и за научника и обичног читаоца, успијева да конституише неко више унутрашње јединство и духовну атмосферу из које неударено еманирају и општост и нужност историјског сазнања, тако да се генерални кристалишу сами по себи, без директнијег уплитања самог аутора.

Мр Кнежевић је историограф ријетког дара и већ савладаног заната историчара. Своју књигу је започео текстом о одјеку и третману Граховске битке у британској путописној и, прије свега, историографској литератури, догађају који има изузетан значај у црногорској историји, који је снажно скренуо пажњу европске и британске јавности на Црну Гору, намећући црногорско питање као дио Источног питања.

Најзаслужнији за познавање Црне Горе и њеног народа у Великој Британији, и најбољи познавалац, јесте Виљем Милер, који је у Црној Гори боравио више пута и био тумач Битке на Граховцу, онај који је умио да осјети и схвати настојања књаза Данила да се избори за међународно признање и територијално проширење Црне Горе. У исти контекст спада и амбициозно написана историја Црне Горе Френсиса Стивенсона, док књига Виљема Кера "Црна Гора" (1884) представља синтезу знања о Црној Гори, али и виђење саме битке. Слично свједочанство оставио је и Роберт Кенеди, дугогодишњи енглески посланик на Цетињу, у публикацији "Од Цетиња до Виндзора" (1898), који наглашава историјску свијест Црногораца о значају Битке на Граховцу.

Посебну пажњу аутор је посветио енглеском државнику и политичару Гледстону и пјеснику Тенисону који су написали апотеозе Црној Гори. Нарочито је издвојен опис Граховске битке коју је у свом дјелу "Црна Гора, њен народ и његова историја" (1877) дао Виљем Дентон, који је боравио у Црној Гори на почетку владавине књаза Николе. Његова књига је била један од значајнијих извора о Црној Гори за све радозналију енглеску јавност. Лијепа и вриједна запажања о Црној Гори оставили су и Х. Ричи и Странгфордова. Суштина писања свих њих и поред хладне објективности зависила је и од тога да ли су били опредељени протурски или прословенски у Источном питању.

Мр Кнежевић је у својој књизи дао упечатљиву слику писања британске штампе, а посебно "Тајмса", о црногорско-турском рату 1862. године, диоптрију овога реномираног европског гласила у којој су се од-

сликавале, преламале или искривљивале вијести из овога рата, у коме је Велика Британија заступала позиције Турске, штитећи своје интересе. Тачност и објективност објављених вијести зависила је из којих извора су преузимане информације, али су "Тајмсови" дописници очигледно фаворизовали турску страну. Дешавало се да вијести о истим догађајима буду различите, зависно од извора, али без обзира на извјесну пристрасност у односу на Турску и злурадост у односу на Црну Гору у најтежем сукобу који је ова мала држава водила са великом империјом, писање "Тајмса" представља драгоцјен извор података за богату дипломатску историју у вези са тим догађајем, послије којег се "Источно питање приближавало опасној тачки", како то наводи Саша Кнежевић. То је била прилика да се енглеска јавност информише о Црној Гори и да осјети и схвати суштину њених односа са Турском.

Аутор ове занимљиве и значајне књиге потрудио се да изучи и сагледа како је енглеској јавности представљена историјско-етнолошка димензија Црне Горе, живот и обичаји Црногораца, њихов ментални склоп, карактеролошке и друге вриједности. У том дијелу књиге посебно мјесто дао је познатим списатељицама Мекензи и Ирби и госпођи Странгфорд, које су дале слику и пресјек живота Црне Горе, с посебним нагласком на положај жене у црногорском друштву.

Несумњиво је тачна оцјена писца оце књиге да су сви поменути аутори доприносили да се у Великој Британији стекну одређена знања о животу Црногораца, али да су у исто вријеме стварали и одређене стереотипе.

Смисао и историографско тежиште у књизи представља текст који разрађује британску политику у вријеме Велике источне кризе која је и поред свих заплета, интрига и бројних перипетија у рату 1876-1878. донијела Црној Гори и међународно признање и територијално проширење, без обзира на то што се Турска свим силама трудила да изигра одредбе Берлинског конгреса 1878. и пролонгира њихово извршење, у чему се ослањала на наклоност британске владе и дипломатије, све до доласка на власт Гледстонова кабинета, када је Велика Британија, заједно са осталим великим европским силама, приморала Турску да испоштује одлуке Конгреса. Кнежевић је изванредно обрадио ово питање, као и однос британске политике према питању разграничења Црне Горе и Турске 1878-1880. У том корпусу обрађено је и интересовање за држање Црне Горе између 1885. и 1887. године. Нарочито је издвојена посјета књаза Николе Лондону 1898, а морални нуклеус цијеле књиге представља текст о књазу Николи и Глестону, који се нијесу никада срели, али су обојица обиљежили историју Црне Горе и утицали на њену судбину. С једне стране истиче се морална и политичка снага британског државника, а с друге деликатност положаја и величина трагизма посљедњег Петровића у ореолу пријатељства два великана који су не само обиљежили него и надживјели своје доба.

Мр Кнежевић је нарочиту пажњу посветио привредним и културним везама између двије земље од 1878. до 1918. године, али и њиховим укупним односима на почетку XX вијека, не улазећи у анексиону

кризу у политици Велике Британије према Црној Гори и њеном опстанку као независне државе у току и послије Првог свјетског рата, у времену у коме је велика савезница имала недоследно држање према Црној Гори и отворен непријатељски став и неповјерење, као резултат интрига које су се око ње плеле, што је на крају резултирало да велика савезница, одричући се начела легитимитета, потпомогне пресудно нестанак независне црногорске државе.

Као епилог књизи Саша Кнежевић је узео слику и мјесто Црне Горе у британској историографији, њену историјску истину и разумијевање, и на крају улогу британске политике у Скадарској кризи, великој црногорској трагедији која се одвијала наочиглед цијеле Европе и Велике Британије.

Преостаје нам да на крају честитамо аутору и пожелимо још оваквих књига.